

RAPORT ASUPRA COLOCVIULUI GEOGRAPHIE(S) ET LANGAGE(S). INTERFACE, REPRESENTATION, INTERDISCIPLINARITE (Sion, Elvetia, 10-12 septembrie 1997)

Solomon MARCUS

Acest Colocviu a fost organizat de « Institut de Recherches Interdisciplinaires » (Faculté des Sciences Sociales et Politiques), Université de Lausanne si « Institut Universitaire Kurt Bosch », Sion.

Intr-un text preliminar, organizatorii Colocviului prezinta punctul lor de vedere asupra interdisciplinaritatii, punct de vedere care s-a dovedit a fi dominant printre participanti ; comunicarea prezentata de Nicole Mathieu avea sa ilustreze cel mai bine aceasta situatie. Este vorba de organizarea colaborarii dintre discipline în trei trepte : pluridisciplinaritate, ca activitate comuna a unor discipline, fara afectarea practicii sau sistemului explicativ al disciplinelor implicate : transdisciplinaritate, ca adoptare a unei abordari comune si a unui model explicativ comun, care influenteaza punctul de vedere si practica specialistilor decisi sa lucreze impreuna; interdisciplinaritate, care, dimpotriva, cauta sa respecte autonomia disciplinelor, urmarind sa obtina o imbogatire la nivelul metodelor sau explicatiilor. Autorii acestei concepii considera ca argumentele in favoarea interdisciplinaritatii sunt simple i definitive : aprofundarea cunoasterii prin depasirea parcelarii ei in discipline separate, economie prin multiplicarea competentelor, capacitatea de a rezolva probleme dificile.

In absenta unor exemple, distinctia operata mai sus între trans- si interdisciplinaritate ramane confuza. Se constata ulterior ca geografia este, din punctul ei de plecare, interdisciplinara, deoarece cercetarile intreprinse de geograf incep adesea prin invatarea unor tehnici si metode care nu sunt proprii geografiei si se exprima dezideratul constituirii unui limbaj propriu, jucand rolul de interfata a diferitelor moduri de a face geografie. Acest limbaj grafic formalizat, altul decat cartografia, ar furniza, in plus, dincolo de orice pretentie de a reglementa raporturile dintre discipline, capacitatea de a reprezenta geografic toate tipurile de rezultate, calitative sau cantitative, privind studiul spatiilor terestre. Dar nu ajungem in acest fel tocmai la strategia asezata mai sus sub semnul transdisciplinaritatii ?

Din fericire, aceasta neclaritate nu a afectat prea mult lucrarile Colocviului de la Sion. Daca termenul de interdisciplinaritate a revenit mereu, in diferite comunicari si in prezentarile de ansamblu ale lucrarilor, organizate pe module, acest fapt a fost uneori mai degraba efectul unei rutine de limbaj decat al unei autentice colaborari între geografie si alte discipline. O atare colaborare s-a manifestat la Sion in special între geografie si unele discipline social-umane sau ale naturii (ramanand si in acest caz mai degraba la forma pluridisciplinaritatii) si numai in mod exceptional (dar in mod remarcabil) între geografie si noile stiinte ale informatiei.

Sa semnalam ca in ultimii ani s-a dezvoltat in mai multe tari o preocupare care a primit numele de transdisciplinaritate si care, prin caracterul ei holistic, depaseste in mod programatic pluri- si interdisciplinaritatea. Mentionam in acest sens cartea « Rumo a nova transdisciplinaridade » (Summus Editorial, Sao Paulo, 1993) avand ca autori pe Pierre Weil, Ubiratan D Ambrosio si Roberto Crema si cartea « La Transdisciplinarité » (Editions du Rocher, Paris, 1996), avand ca autor pe Basarab Nicolescu ; aceasta din urma este asociata cu activitatea Centrului International de Cercetari si Studii Transdisciplinare, infiintat in urma cu cativa ani la Paris si care a organizat in 1994, in Portugalia, primul sau congres mondial. Ne permitem sa sugeram Institutului Kurt Bosch, care, la randul sau in mod programatic, isi manifesta interesul pentru colaborarea diferitelor discipline, sa organizeze o dezbatere asupra trans- si interdisciplinaritatii.

Primul vorbitor a fost directorul Institutului Kurt Bosch, profesorul Michel Delaloye, care a trasat istoria acestui tanar institut, unul dintre putinele de acest fel din Europa, si a prezentat modul sau de organizare, cu accent pe colaborarea diferitelor discipline.

A urmat expunerea profesorului Georges Nicolas, care a insistat asupra caracterului interdisciplinar al

geografiei, datorat pozitiei ei delicate intre stiintele naturii si cele social-umane. Asa cum ne-am putut da seama si din discutiile directe, Nicolas este unul dintre acei participanti la acest colocviu care inteleg i mod profund importanta colaborarii geografiei nu numai cu stiintele naturii si cele social-umane, ci si cu logica, matematica si informatica.

Colocviul a fost organizat in trei module.

Primul modul, desfasurat in dimineata zilei de 11 septembrie 1997, a avut ca tema istoria geografiei si a limbajelor sale si a fost prezidat de (de aici inainte, pentru a scurta expunerea, nu vom mai indica nici titlul, nici locul diverselor persoane mentionate) Marie-Claire Robic.

Francois Audigier a vorbit despre istoria scolara si geografia scolara in Franta : contract explicit sau intalnire ratata ? Aducand marturia unei experiente personale privind colaborarea geografiei cu istoria, autorul a dezvoltat unele idei interesante, dintre care mentionam aici doua. In invatamant, orice limbaj se supune logicii limbajului verbal (idee care a- minteste de ipoteza lui Sapir si Worf a relativismului lingvistic si de teza lui Claude Levi-Strauss, privind rolul de stiinta-pilot al lingvisticii) ; istoria si geografia sunt doua stiinte autonome, dar nici elevii, nici lumea, nici intelegerea acesteia in viata cotidiana nu sunt disciplinare (regasim aici nevoia, atat de mult accentuata azi, de a dezvolta, paralel cu organizarea pe discipline, o abordare care depaseste grantele disciplinelor, care le traverseaza si, uneori, le ignora).

Roland Carrupt a discutat modul in care intelegerea istoriei si geografiei Elvetiei a fost dominata de patru mituri : al micii patrii pe care o reprezinta cantonul, in contrast cu Nouvelle Géographie de la Suisse et des Suisses (1990) de Jean-Bernard Racine si Claude Raffestin, dupa care viata Elvetiei se organizeaza in jurul catorva orase centrale, ca Zurich, Bâle, Berne, Genève, Lausanne, Lugano ; al caracterului ei alpin, Alpii fiind investiti cu valori intelectuale si spirituale dominante pentru intreaga Elvetie, in contrast cu viziunea dezvoltata de Racine si Raffestin dupa care Alpii cedeaza locul, in imaginarul elvetian, centralitatii reprezentate de marile orase ; al caracterului de exceptie (Sonderfall, cas particular) al Elvetiei, manifestat prin institutiile sale, prin federalismul sau, prin articularea unor culturi diferite (patru limbi si doua religii), prin pozitia sa geografica, toate dezvoltate in jurul unitatii hidrografice a Elvetiei (natura a facut tara), i contrast cu viziunea promovata de Racine si Raffestin, care dezintegreaza acest mit, inlocuindu-l cu o Elvetie deschisa spre Europa ; al insularitatii Elvetiei (« le Bon Sauvage » izolat in munti, dotat cu toate calitatile, independent, pragmatic si democrat) in raport cu Europa, in contrast cu interpretarea propusa de Racine si Raffestin, pentru care « le Bon Sauvage » se metamorfozeaza in « le mauvais Suisse » inchis in el insusi ; Elvetia deschisa si generoasa e reprezentata de cantoanele urbane din Nordul tarii, in timp ce « le mauvais Suisse » se regaseste cu deosebire in Alpi si in Jura.

Jacquemine Garel si-a propus sa explice elaborarea si difuzarea regiunii economice (in sensul lui P. Vidal de la Blache) pe baza teoriei traducerii si a actorului-retea, conceputa de M. Callon si B. Latour pentru analiza inovatiilor tehnologice sau a dezvoltarii biologiei. Ne aflam aici in fata unui proiect realmente interdisciplinar, dar succinta prezentare facuta de autoare nu ne-a permis sa apreciem relevanta rezultatelor obtinute.

Roland Breton, sub titlul semnificativ « Dificila patrundere a

problematicilor culturala, lingvistica si etnica in gandirea geografica » a adus experienta unei intregi vieti dedicate geografiei, propunand o bogatie de idei si sugestii, din care vom selectiona aici cateva : harta geografica nu se reduce la cartografie ; geograful trebuie sa fie un specialist in semiologie grafica, punand in joc factori geologici, geofizici, cosmologici, biologici, istorici, economici etc. Aceasta a fost una dintre putinele referiri la necesitatea unui orizont semiotic pentru geografie. Acelasi autor subliniaza importanta aspectelor nemateriale si necuantificabile sau spatializabile, facand o referire explicita la informatica. Recunoastem aici, chiar daca nu exprimata direct, importanta matematicilor calitative, cum ar fi logica si topologia, pentru geografie.

O analiza interesanta a fost adusa in atentie de Nicole Mathieu, privind relatia geografiei cu interdisciplinaritatea ; aceasta din urma nu este pentru autoare nici o metastiinta, nici un metalimbaj, ci o practica izvorand din

problemele mediului ambiant. In aceasta ordine de idei, autoarea prezinta trei programe : primul articuleaza stiinte ale naturii si stiinte sociale; al doilea se bazeaza pe agronomie, antropologie si geografie ; al treilea se refera la ecologie si geografie. Demna de atentie este distinctia a doua tipuri de interdisciplinaritate : interna (intre diferite ramuri ale geografiei) si externa (intre geografie si alte discipline) ; in cadrul celei dintai, geografia fizica nu acorda inca suficienta atentie interactiilor ei cu geografia umana si sociala ; in cadrul celei de a doua, este accentuata tendinta holistica, este laudata productivitatea relatiilor cu disciplinele care nu folosesc categorii spatiale, dar este criticata relatia slaba cu discipline apropiate, ca agronomia si economia rurala.

O bogata experienta a fost prezentata si de Jean Vogt, care a urmarit itinerarul geografiei de la un anume tip de imperialism la statutul de pseudo- disciplina, pentru a evolua pana la o preocupare care se defineste aproape exclusiv prin relatiile ei cu geologia, geofizica, istoria, economia si altele.

Cel de al doilea modul, dedicat temei « Limbaj(e) si geografie (ii) » si prezidat de Jean-Paul Ferrier, plecand de la constatarea generalizarii unei terminologii tot mai ambigue relative la spatiu si teritoriu, si-a propus o discutie a conceptelor geografiei, intr-o perspectiva lingvistica, semiotica si informatica. Au generat dezbateri aprinse comunicari ca cele ale lui Philippe Bachimon (despre studiul reprezentarilor in geografie) si Véronique De La Brosse (Karl Polanyi sau luciditatea de nesus tinut. Imperiul colonial, matrice a modernitatii).

Hervé Gazel a propus una dintre cele mai avansate perspective in geografia actuala : hipertextul ca instrument de organizare a enunturilor si ca metafora a organizarii spatiale ; a argumentat rolul hipertextului in intelegerea relatiei dintre text si imagine si functia sa de mediere intre stiintele cognitive si cele geografice. Am retinut de la Gazel si ideea foarte interesanta a unui izomorfism intre discurs, concept si teritoriu.

La fel de interesanta ni s-a parut argumentarea propusa de Madeleine Griselin si Serge Ormaux pentru rolul pe care multimedia l-ar putea avea ca un nou limbaj al geografiei. Autorii vin in intampinarea ideii lui Jean Vogt, discutata mai sus, atunci cand afirma : gasim geografie, ca instrument transdisciplinar, in rubrici foarte diferite, insa Geografia, ca domeniu disciplinar, se reduce in momentul de fata la foarte putin.

Vorbind despre delicata tema a topologiilor geografice ale interdisciplinaritatii, Jean-Paul Hubert a avut in vedere mai degraba unele sensuri metaforice si intuitive a ceea ce ar putea fi o topologie, o topologie obiectivanta si una obiectivata. Discursul sau (la care nu s-a difuzat nici un rezumat) ne-a ramas de aceea ininteligibil, dar din discutii ulterioare cu autorul si dintr-un text pe care ni l-a aratat am inteles ca a fost vorba de o nefericita organizare a discursului. Autorul se plasea za in ordinea de idei a lui Jean Petitot.

Doua texte de geografie, unul al lui Roger Brunet (1996), celalalt al lui A. Huetz-de-Lemps (1976) au fost supuse unei analize comparative de Paul Minvielle, prin adoptarea unei grile de lectura apartinand lui C. Kerbrat Orecchioni (1980). Autorul arata ca , in ciuda pozitiilor deseori antagoniste ale lui Brunet si Huetz, cele doua texte devin similare, de indata ce sunt raportate la norma genului geografic.

Tot intr-o perspectiva textuala s-a plasat Olivier Orain, care a ales doua momente emblematice ale evolutiei geografiei: geografia discipolilor lui Vidal de la Blache si aceea a noilor geografi, ca Brunet si Franck Auriac, marcand o ruptura fata de scoala lui Vidal. Aceasta ruptura, considerata de Orain ca o revolutie stiintifica in sensul lui Thomas Kuhn, este urmarita in modul in care ea se reflecta textual, con-vocandu-se in acest scop relatia text/paratext, intertextualitatea, polifonia textuala a lui Bakhtin si ideile lui Gérard Genette. Caracterul descriptiv si transparenta sunt abandonate, pentru a face loc unei literaritati moderne. Ideile lui Orain capata o semnificatie speciala, daca le raportam la cele ale lui Hervé Gazel, privind hipertextul in geografie. Intr-adevar, textul, contextul, paratextul, intertextul pot fi interpretate drept componente ale hipertextului sau forme particulare ale acestuia. O corelare a celor doua abordari se impune.

Pe o cale foarte pretentioasa s-a angajat Jean-Francois Richard, prin ambitia de a construi un limbaj stiintific al geografiei, care sa marcheze ruptura cu limbajul ordinar, sa delimiteze cu rigoare un anumit domeniu de cunoastere, sa reprezinte in mod consistent totalitatea realului, sa constituie un mijloc de analiza, prevalandu-se de achizitiile informaticii etc. si organizandu-se in raport cu patru repere : epistemologic, teoretic, practic

sitehnic. Autorul interpreteaza aceste deziderate in raport cu problemele cercetarii peisajului. Insa intreprinderea in care autorul s-a angajat prezinta aspecte logice, care nu pot fi eludate, de exemplu distinctia limbaj obiect - metalimbaj, conflictul dintre consistenta si completitudine (Goedel), pe care totusi autorul le trece cu vederea. Intr-o etapa ulterioara, aceste aspecte nu vor putea fi neglijate.

Cel de al treilea modul, dedicat reprezentarii grafice, limbajului si geografiei, s-a desfasurat in dimineata zilei de 12 septembrie 1997, sub presedintia lui Patrick Seriot. In prezentarea acestui modul, se recunoaste existenta unei colaborari pluridisciplinare a geografiei cu lingvistica si cu informatica, evolutia spre interdisciplinaritate ramanand inca un deziderat.

Sylvia Ostrowetsky a adus, mai mult decat oricare alt participant la acest colocviu, o perspectiva semiotica transdisciplinara, subliniind de la inceput ca limbajul stiintific privind geografia, ca si arhitectura si urbanismul, trebuie sa se afle intr-o corelatie stransa atat cu lumea vie cat si cu cea a masinilor. Ca si alti cativa vorbitori anteriori, Ostrowetsky pune accentul nu pe problemele interne, disciplinare, ale geografiei, ci pe interactia acesteia cu lumea fizica si cu lumea biologica (folosirea metaforelor mecaniste si organiciste), cu istoria, sociologia (cu care geografia duce impreuna o batalie cu sensul comun si cu limbajul sau), cu psihanaliza si cu antropologia ; autoarea este preocupata de elaborarea conceptului de limbaj spatial si de conditiile de transfer al unor concepte externe acestor discipline ; ea preconizeaza, pentru spatiu, anumite decupaje in formanti, dupa modelul segmentarii in foneme si in moneme, folosite in lingvistica ; in acest fel, limbajul geografiei devine un act de limbaj (in sensul lui Austin si Searle), care face lumea vizibila.

Perspectiva semiotica a fost prezenta si in comunicarea lui Pierre F. Gonod, despre limbajul prospectivei, caruia ii cere o noua metodologie, bazata pe o viziune sistemica, multidimensionala si interdisciplinara. Limbajul prospectiv este vazut predominant grafic, problema fiind aceea a articulării teritoriului, ca realitate geografica si sistem socio-economico-politic cu un symbolism prospectiv, permitand apelul la informatica si la multimedia. Autorul formuleaza insa si un deziderat greu de indeplinit, cerand sa se poata trece de la orice enunt in proza la unul grafic si reciproc. Este ignorat faptul ca cele doua limbaje sunt numai partial traductibile unul in celalalt; limbajul verbal depaseste pe cel vizual prin capacitatea de a cuprinde abstractul si conceptualul, dincolo de posibilitatile de reprezentare vizuala, in timp ce vizualul este de multe ori inefabil (putem oare exprima in cuvinte cum deosebim o anumita fata omeneasca de atatea altele ?). Ne-a mirat de asemenea afirmatia ca limbajul prospectivei este actualmente exclusiv literar, scenariile fiind forma cea mai raspandita. Cum ramane atunci cu atatea scenarii de viitor care se prevaleaza de modele matematice ?

Jacques Van Waerbeke s-a ocupat de sensul pe care-l pot capata, pentru geografie, reprezentarile spatiale din operele de expresie artistica.

Patrick Seriot a aratat ca cercetarile unui lingvist, R. Jakobson, si ale unui geograf, P. Savickij, din anii 20 ai secolului nostru, converg spre ideea ca repartizarea limbilor (in calitatea lor de obiecte geografice) pe suprafata globului nu este contingenta, ci reflecta o ordine necesara ; argumentarea are in vedere o teorie a corespondentelor intre serii de obiecte de origini diferite (suprapunerea izoglozelor si a izotermelor) si unele considerente de simetrie (de natura platoniciana), pe baza carora raporturile spatiale dintre limbi pe vechiul continent sunt caracterizate printr-o relatie de simetrie in raport cu o axa care traverseaza Eurasia. Aceasta viziune se organizeaza in functie de relatia centru-periferie. Insa in timp ce pentru Savickij centrul unui obiect selecteaza cele mai multe dintre trasaturile sale specifice, pentru Jakobson centrul se defineste pur relational, prin capacitatea de a fi marginit de periferii simetrice. Seriot a evocat inceputurile geografiei lingvistice, in cadrul careia distinctia centru-periferie este esentiala (cu cat ne deplasam de la centru spre periferia unei zone, cu atat mai mult regasim un strat vechi). Desigur, aceasta problema reclama reconsiderare in lumina noilor viziuni asupra centrului si periferiei (ultima devenind mai importanta decat cea dintai, in teoria catastrofelor a lui René Thom) si a noilor conditii de globalizare din cea de a doua parte a secolului nostru. Seriot observa evolutia gandirii lui Jakobson de la metafora naturalista in lingvistica la parasirea ei; sa adaugam faptul ca in cea de a doua jumatate a secolului nostru Jakobson a fost atras de o problema duala : metafora lingvistica in biologie (in special in biologia moleculara), in timp ce alti cercetatori au preluat de la el stafeta metaforei biologice, pentru a o aplica in forme noi, in lingvistica istorica.

Concluzia analizei întreprinse de Michel Sivignon asupra cartografiei etnologice este categorică : aceasta a stimulat aproape totdeauna diferențierea etnică, diviziunea.

Gian Paolo Torricelli pleacă de la faptul că teritoriile vieții cotidiene își pierd contiguitatea, în folosul rețelilor de noduri privilegiate, pe care cartografia clasică nu le poate exprima, deoarece spațiul nu mai este aici relevant. O cartografie a rețelilor (a se vedea internetul) rămâne un deziderat. Bogăția principală devine acum informația, motiv pentru care accesul la ea devine tot mai limitat.

Alain De L'Harpe discută unele ipoteze privind factorii care au structurat regiunea Mont-Blanc (Elveția) și care au determinat relații specifice între timp, teritoriu și societate.

În afara programului anunțat inițial, Madeleine Hirsch Jemma a formulat unele condiții pentru o veritabilă colaborare interdisciplinară (viziune pozitivă, orientată spre soluția unei probleme cruciale ; să poată fi înțeleasă și verificată ușor, să fie acceptată de toți participanții și să ofere cai alternative de realizare). Autoarea observă : nu există o știință pur geografică, ea este orientată mai degrabă spre științele umane în țările de limbă franceză și mai degrabă spre științele naturii în țările de limbă germană.

Colocviul s-a încheiat cu o discuție generală prezidată de Georges Nicolas, discuție care a compensat modul oarecum defectuos de organizare a discuțiilor în cadrul unor module.

În introducerea la modulul 2, se afirmă că schimbul interdisciplinar între geografi și dialogul pluridisciplinar cu lingviști, semioticieni și informaticieni ar putea avea azi un rol comparabil cu cel al matematicienilor și statisticienilor în anii 1970, când s-a introdus cuantificarea în geografie. Însa cuantificarea este numai una dintre fețele matematicii ; în secolul nostru s-au dezvoltat ramuri dematematice structural-calitative, care au un rol esențial în toate științele. În consecință, modelarea matematică în geografie nu numai că nu și-a pierdut actualitatea, ci a devenit de o importanță crescândă.